

**SOLIQLARNING ISTE'MOLCHI VA ISHLAB
CHIQUVCHIGA TA'SIRI**

Saydakbarova Madinaxon Anisbekovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Andijon fakulteti "Mutaxassislik,

ijtimoiy-gumanitar va aniq fanlar"

kafedrasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada soliqlarning iqtisodiy tizimdagi o'рни va ularning iste'molchi hamda ishlab chiqaruvchiga ta'siri mikroiqtisodiy nuqtayi nazardan yoritilgan. Soliqlarning narx shakllanishiga, bozor muvozanatiga, ishlab chiqarish hajmiga hamda iste'mol darajasiga ta'siri iqtisodiy modellar va nazariy asoslar orqali tahlil qilingan. Shuningdek, soliq yukining kim zimmasiga tushishi — iste'molchimi yoki ishlab chiqaruvchigami — bu talab va taklif elastikligiga qanday bog'liqligi amaliy misollar bilan izohlangan.

O'zbekiston iqtisodiyotida amalga oshirilayotgan soliq islohotlari natijasida ishlab chiqaruvchilarni rag'batlantirish, investitsiyalar hajmini oshirish va ijtimoiy adolatni ta'minlashda soliqlarning tutgan o'рни alohida tahlil etilgan.

Аннотация

В данной статье рассматривается роль налогов в экономической системе и их влияние на потребителей и производителей с точки зрения микроэкономики. Влияние налогов на формирование цен, рыночное равновесие, объем производства и уровень потребления анализируется на основе экономических моделей и теоретических положений. Также на практических примерах объясняется, как налоговое бремя распределяется между потребителями и производителями в зависимости от эластичности спроса и предложения.

Кроме того, в работе выделена роль проводимых в Узбекистане налоговых реформ в стимулировании производителей, увеличении объема инвестиций и обеспечении социальной справедливости.

Annotation

This article examines the role of taxes in the economic system and their impact on consumers and producers from a microeconomic perspective. The influence of taxes on price formation, market equilibrium, production volume, and consumption level is examined through economic models and theoretical frameworks. Furthermore, the study explains, using practical examples, how the tax burden is distributed between consumers and producers depending on the elasticity of demand and supply.

In addition, the thesis highlights the role of tax reforms implemented in Uzbekistan in encouraging producers, increasing investment, and ensuring social justice.

Kalit soʻzlar: soliq, isteʼmolchi, ishlab chiqaruvchi, bozor muvozanati, soliq yuki, talab elastikligi, taklif elastikligi, davlat siyosati.

Ключевые слова: налог, потребитель, производитель, рыночное равновесие, налоговое бремя, эластичность спроса, эластичность предложения, государственная политика.

Keywords: tax, consumer, producer, market equilibrium, tax burden, demand elasticity, supply elasticity, state policy.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida soliqlar davlatning iqtisodiy siyosatini amalga oshirishda eng muhim vositalardan biridir. Soliqlar orqali davlat iqtisodiy jarayonlarga bevosita va bilvosita taʼsir koʻrsatadi, ishlab chiqarish hajmini, isteʼmol darajasini va byudjet daromadlarini tartibga soladi. Mikroiqtisodiy nuqtayi nazardan esa, soliqlar narx mexanizmi, talab va taklif muvozanati, ishlab chiqaruvchilarning foydasi hamda isteʼmolchilarning xarajatlariga bevosita taʼsir etadi.

Soliqlarning taʼsir mexanizmini oʻrganish, soliq yukining isteʼmolchi va ishlab chiqaruvchi oʻrtasida qanday taqsimlanishini aniqlash iqtisodiyotda muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega. Ayniqsa, Oʻzbekiston iqtisodiyotida amalga oshirilayotgan soliq islohotlari sharoitida soliqlarning bozor ishtirokchilariga taʼsirini chuqur tahlil qilish iqtisodiy samaradorlikni oshirish va ijtimoiy adolatni taʼminlashda muhim omil hisoblanadi.

Soliqlarning iqtisodiyotdagi oʻrni va ahamiyati

Bozor iqtisodiyoti sharoitida soliqlar davlatning iqtisodiy siyosatini amalga oshirishda eng muhim moliyaviy vosita hisoblanadi. Soliqlar yordamida davlat byudjeti shakllantiriladi, ijtimoiy dasturlar moliyalashtiriladi, ishlab chiqarish va isteʼmol jarayonlariga maqsadli taʼsir koʻrsatiladi.

Mikroiqtisodiy nuqtayi nazardan soliqlar ishlab chiqaruvchi va isteʼmolchi oʻrtasidagi iqtisodiy munosabatlarni shakllantiruvchi asosiy omildir. Soliq stavkalari oshirilsa, ishlab chiqarish xarajatlari ortadi, natijada tovar narxi koʻtariladi va isteʼmolchi tomonidan toʻlanadigan haq oshadi. Shu boisdan soliqlar narx mexanizmi orqali bozor muvozanatiga bevosita taʼsir etadi. [1]

Soliq yukining isteʼmolchi va ishlab chiqaruvchiga taqsimlanishi

Soliq yukining kim zimmasiga tushishini aniqlashda talab va taklifning elastikligi muhim rol oʻynaydi. Agar talab noelastik boʻlsa, yaʼni isteʼmolchilar narx oshishiga kam munosabat bildirishsa, soliq yukining asosiy qismi isteʼmolchining zimmasiga tushadi. Aksincha, agar talab elastik boʻlsa, isteʼmolchilar narx oʻzgarishiga sezgir boʻladi va isteʼmol hajmini kamaytiradi, bu holda soliq yukining koʻp qismi ishlab chiqaruvchiga oʻtadi.

Masalan, kundalik zarur tovarlar (non, dori-darmon, energiya resurslari) bo'yicha soliq yukining katta qismi iste'molchiga tushadi, chunki bu tovarlarga bo'lgan talab deyarli o'zgarmaydi. Biroq hashamat tovarlari yoki muqobil mahsulotlarga nisbatan talab elastik bo'lganligi sababli, bu holatda ishlab chiqaruvchilar soliq yukining katta qismini o'zlari qoplaydi. [2]

Soliqlarning ishlab chiqarish hajmi va narx shakllanishiga ta'siri

Soliq stavkalarining o'sishi ishlab chiqaruvchilarning foydasini kamaytiradi, bu esa investitsiya faoliyatining pasayishiga olib keladi. Natijada ishlab chiqarish hajmi qisqaradi, narxlar esa oshadi. Shu sababli soliq siyosatini belgilashda davlat ishlab chiqarish va iste'mol o'rtasidagi muvozanatni saqlashi lozim.

Agar soliq darajasi juda yuqori belgilansa, ishlab chiqaruvchi xarajatlarni qoplashda qiynaladi, natijada ishlab chiqarish hajmi kamayadi va bandlik darajasi pasayadi. Aksincha, soliq stavkalari o'rtacha yoki past bo'lsa, bu ishlab chiqaruvchilarni rag'batlantiradi, yangi investitsiyalar kiritish imkonini beradi hamda iqtisodiy o'sishni tezlashtiradi.

Masalan, O'zbekistonda 2019-yildan boshlab foyda solig'i stavkasining 14 foizdan 12 foizga tushirilishi natijasida ishlab chiqarish hajmi va investitsiya oqimi oshgani kuzatilgan. [3]

Soliqlarning ijtimoiy ta'siri

Soliqlar nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy jarayonlarga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Davlat soliqlar orqali aholining turli daromad guruhlariga nisbatan adolatli taqsimot siyosatini amalga oshiradi. Progressiv soliq tizimi yuqori daromad oluvchi shaxslardan ko'proq soliq undirish orqali daromadlar tengsizligini kamaytiradi.

Shuningdek, soliq siyosati orqali davlat kam ta'minlangan qatlamlarni qo'llab-quvvatlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Masalan, O'zbekistonda ijtimoiy soliqning kamaytirilishi va tadbirkorlik subyektlariga berilgan soliq imtiyozlari ish o'rinlarini saqlab qolish va aholining daromadlarini oshirishga xizmat qilmoqda.[4]

O'zbekiston soliq tizimidagi islohotlarning mikroiqtisodiy tahlili

So'nggi yillarda mamlakatda soliq tizimi bosqichma-bosqich isloh qilinmoqda. 2020-yilda yagona ijtimoiy to'lov 25 foizdan 12 foizga kamaytirildi, bu esa korxonalar uchun ishlab chiqarish xarajatlarini pasaytirib, bandlik darajasini oshirishga xizmat qildi. Shu bilan birga, daromad solig'ining kamaytirilishi aholining iste'mol imkoniyatlarini kengaytirdi.

Iqtisodchi B.X. Karimov fikricha, "soliqlarning pasaytirilishi bozorning jonlanishiga, yangi ishlab chiqarish subyektlarining kirib kelishiga va ichki iste'molning kengayishiga sabab bo'ladi".[5]

Xorijiy tajriba bilan solishtirma tahlil

Jahon amaliyotida ham soliqlarning iste'molchi va ishlab chiqaruvchiga ta'siri keng o'rganilgan. Masalan, AQSh va Germaniyada qo'shilgan qiymat solig'i (QQS)

iste'molchilar tomonidan to'lanadigan narxni oshiradi, biroq ishlab chiqaruvchilarga qaytarib beriladigan soliq kreditlari ularning raqobatbardoshligini saqlab qolishga yordam beradi.

O'zbekiston ham shunga o'xshash tizimni joriy etgan: ishlab chiqaruvchilar tomonidan to'langan QQS summasi ularning xaridlaridagi soliq miqdori bilan qoplanadi. Bu mexanizm ishlab chiqaruvchilarga soliq yukini kamaytirish imkonini beradi.[6]

Xulosa

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, soliqlar har qanday iqtisodiy tizimda davlatning moliyaviy tayanchini tashkil etish bilan birga, ishlab chiqarish va iste'mol jarayonlariga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi muhim mikroiqtisodiy omildir. Soliqlar orqali davlat nafaqat byudjetni to'ldiradi, balki iqtisodiy barqarorlik, ijtimoiy adolat va raqobatbardoshlikni ta'minlaydi.

Mikroiqtisodiy nuqtayi nazardan qaralganda, soliq yukining kim zimmasiga tushishi — iste'molchimi yoki ishlab chiqaruvchigami — bu talab va taklif elastikligiga bevosita bog'liq. Talabning elastik bo'lmagan sohalarida (masalan, oziq-ovqat, energiya, dori vositalari) soliq yukining asosiy qismi iste'molchiga o'tadi. Aksincha, raqobat kuchli va talab elastik bo'lgan tarmoqlarda soliq yukining ko'p qismi ishlab chiqaruvchilar zimmasiga tushadi.

O'zbekiston tajribasidan kelib chiqib aytish mumkinki, so'nggi yillardagi soliq islohotlari (foyda solig'ining pasaytirilishi, yagona ijtimoiy to'lovning qisqartirilishi, QQS tizimining soddalashtirilishi) ishlab chiqaruvchilar uchun qulay muhit yaratdi. Bu esa investitsiya oqimining ko'payishiga, yangi ish o'rinlarining yaratilishiga va aholining iste'mol darajasining oshishiga olib keldi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G'ulomov S.S. *Mikroiqtisodiyot*. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2019. – 45–48-B.
2. Karimov B.X. *Mikroiqtisodiyot asoslari*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. – 112–115-B
3. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi hisobotlari, 2020-yil.
4. Jo'raev A. *Soliq siyosati va iqtisodiy o'sish*. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2022. – 65–69-B.
5. Karimov B.X. *O'zbekiston iqtisodiyoti va soliq siyosati*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 201–204-B
6. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi, *Soliq siyosati samaradorligi tahlili*, 2023-yil, 58–61-B.